

LYDIA KOIDULA MEETRIKAST

J. Põldmäe

Käesolev artikkel taotleb tuua mõnevõrra selgust eesti värsiajaloo uurimata perioodi kohta selle ühe kesksema autori vaatluse kaudu. Käsitlus lähtub terminoloogias ja kontseptsioonist, mis on esitatud autori raamatus "Eesti värsiõpetus" /4/, seetõttu pole siin termineid seletatud ega kommenteeritud. Materjali esitamise ja süstematiseerimise põhinõtted on välja töötatud "Jaan Kärneri meetrikas" /5/; siiski on vahepealsed aastad toonud uusi termineid ja seisukohti, mille tõttu tabelid ja indeksid on mõnevõrra teisenenud, kuid nende ehitus on ühesugune materjali esitamise poolest, nii et indeksid kordavad värsimõõtude järjestust tabeleis. Materjali põhiosa on ammutatud E. Aaveri koostatud L.Koidula luuletuste tekstikriitilisest väljaandest /2/, arvestades ka luuletuste variante, mis antud juhul küll tulemusi ei muuda. Sisuliselt olulistena tuleks siiski nimetada värsimõõtude vahetumist kahes tekstis: "Eesti laulus" (1866) lüheneb 5T 4T-ks, "Jälle isamaal" (1878) aga, vastupidi, saab 4T-st 5T. 8T teisenemine 4T-ks luuletuses "Lahkudes" on pigem trükipildi küsimus. Seevastu "Hälli ääres" varasem variant selgitab, miks trükiversiooni viimane stroof erineb eelnevalt: jagades kahe esimese rea 77T ühtemoodi 5243T-ks, tulnuks viimase salmi algusse häiriv siire höbe /palgila. Autori palvel on A. Undla-Põldmäe otsinud lisa teadaolevale Koidula värssloomingule; leitud variandid, lõpetamata luuletused jne. publitseeritakse artikli lõpus lisa IV, mis muuhulgas taotleb Kirjandusmuuseumis leiduvate Koidula autograafide kogu ammendamist; seni tundmata luuletusi võib muidugi avastada muudest allikatest.

Artikkel koosneb tabelitest, mis fikseerivad eri värsimõõtude osakaalu Koidula loomingu aastate ja perioodide kaupa, selgitustest tabelite juurde, värsimõõtude indekseist (lisa I-III) ja A. Undla-Põldmäe koostatud täiendustest tekstikriitilisele väljaandele (lisa IV). Loomingu perioodiseerimisel on lähtutud akadeemilise kirjandusloo II köitest /1/, s. o. loetud murranguliseks Koidula siirdumist Kroonlinna, vastavalt summeeritud andmed kuni 1872. aastani, eraldi siiski välja toodud "Vainulilled" ja "Enajõe ööbik". Kuna Koidula

laule dateerimisel on aluseks võetud vahel loomis-, vahel ilmumisaeg, dateeringud on sageli relatiivsed, kaudsed jne., järgib tabelite 1, 2 ja 3 kronoloogia üldiselt tekstikriitilist väljaannet, tabel 4 lisa IV dateeringuid, tabel 5 aga nii lisa IV kui ka tekstikriitilist väljaannet. Lahknevused viimatinimetatust tulenevad hilisemates korrigeerivatest dateeringutest /7/, mis paigutavad ümber 11 luuletust: perioodist 1866-1867 "Külm on seal õues kõik maailm..." 1868. aastasse ja "Mul seisab meeles alati" ajavahemikku 1866-1869; 1867.a. "Künnilind", "Laulud", "Laulupisarad" ja "Õnne heal" ajavahemikku 1867-1868; 1869.a. "Ma sidusin kaks kuinud lehte..." vahemikku 1867-1869; 1870.a. "Üürikene" 1869.a. ja "Vägi" 1868-1869, a.; 1871.a. "Kaeba, kaeba, keelekene" ja "Isamaa hiilgava pinnala paistab" 1870.a. Loomisaeg on täpsustunud 9 luuletusel aastast 1867-1872: "Surmuaed" 1867, "Ma sinu laps" 1867-1868, "Mul laulab põues linnuke", "Siis nuta!", "Õnnis" ja "Kaljukiri" 1867-1869, "Isa arm" 1868, "Aeg" 1867-1870 ja "Laps, ära viska õisi vette!" 1870-1871. Dateerimata tekstidest "Ööpik" ("Ööpik, kui sa hakkad hüüdma") on oletatavasti pärit aastast 1866-1867. "Isamaast ikka!" on arvatud lõpetamata luuletuste hulka. Kõik need asjaolud mõjutavad ka tabeleid. Mõnel juhul on käesoleva artikli autor üritanud seniseid dateeringuid korrigeerida värsitehnika põhjal, sel korral on vastavad teosed statistikas siiski esitatud tekstikriitilise väljaande dateeringu järgi, et näidata nende vastuolu Koidula vastava perioodi triviaalsüsteemiga. Ümberdateerimisel on lähtutud tähelepanekust, et peale paari universaalse kasutusega põhimõõdu koonduvad teised tavaliselt lähedase loomisajaga kobarateks. Ilmekaks näiteks on siin 5T kolmes pühendusluuletuses isale 1881.a. või kalevipojavärsi ja kalevalavärsi mahtumine aastatesse 1868-1871. Julgem dateerimine meetrika põhjal eeldab värsiajaloo paremat tundmist.

Tabelid 1 ja 2 näitavad eri värsimõõtude osakaalu lõpetatud luuletustes, hõlmates 310 tekstikriitilise väljaande ja 2 juttudesse põimitud luuletust lisa IV osast C. Tabel 3 arvestab lõpetamata luuletusi tekstikriitilisest väljaandest, tabel 4 lisast IV, tabel 5 ühendab mõlema dubia. Aastaarvu (dele järgneb tabeleis kõigepealt luuletuste ja/või värsside koguarv, siis silbilis-rõhulise süsteemi mõõdud järjekorras: trohheus - jamb - daktül - logaöödid - polümeetria (tabeleis 1 ja 2 ka silbilis-rõhulise süsteemi kogusumma), edasi tuleb rõhuline süsteem järjekorras: daktüloid - amfibrahoid -

Tabel 1. Erinevad värsimöödud Koidula luules (lõpetatud)

Luule- tusi	TROBEEUS							JAMB					
	3T	4T	KPV	5T	8T	IT	MT	Kokku	3J	4J	5J	1J	
VL	34 % 8,8	10 29,4	4 11,8			17 50,0	1 29	18 52,9	5 14,9	4 11,8	1 2,9	10 29,6	
EÜ	45 %	11 24,5	2 4,4			13 28,9		13 28,9	7 15,6	10 22,2	3 6,7	20 44,5	
1866	12		4	2		6	1	7	1	2	1	4	
1866-67	6		2	1		3	1	4					
1866-69	1												
1867	26		12	1	1	14	1	15	2	3	1	6	
1867-68	6		4			4		4	1	1		2	
1867-69	4		2			2		2		1		1	
1867-70	1						1	1					
1867-72	20		9	1		10	2	12	2	2		4	
1868	23		9	1	1	11	1	12	3	4		7	
1868-69	1												
1869	10		7			7		7					
1870	19		11	1		12	1	13					
1870-71	1									1		1	
1871	4		2	1		3		3		1		1	
1872	1								1			1	
Kokku	214	3	83	2	13	1	102	9	111	22	29	6	57
		1,4	38,8	0,9	6,1	0,5	47,7	4,2	51,9	10,3	13,5	2,8	26,6
1873	8		2			2		2	1	1	1	2	
1873-76	2		2			2		2					
1873-82	1		1			1		1					
1873-86	11		6			6	2	8	1			1	
1874	2	1	1			2		2					
1875	1		1			1		1					
1878	4		1	1		2	1	3	1			1	
1878-79	5		5			5		5					
1879	10		5	1		6	1	7		2		2	
1879-81	1						1	1					
1880	13		6		1	7	1	8		2		2	
1881	29		13	3		16	4	20			3	3	
1882	1		1			1		1					
1883	1										1	1	
1885	1										1	1	
1886	1		1			1		1					
Kokku	91	1	45	5	1	52	10	62	3	5	6	14	
	% 1,1	49,4	5,5	1,1	57,1	11,0	68,1	3,3	5,5	6,6	15,4		
Dateeri- määr	7		3			3	1	4					
KOKKU	312	4	131	2	18	2	157	20	177	25	34	12	71
	% 1,3	42,0	0,6	5,8	0,6	50,3	6,4	56,7	8,0	11,0	3,8	22,8	

luuletused ja protsent nendest)

MJKokku	KOKKU			D	LOG	SR POL	Kok- ku	Rõhuline süsteem					Komb. süst.
								Dd	Ad	MAR	4L	3Jd	
3	13	31	1	1	33						1	1	
8,8	38,4	91,3	2,9	2,9	97,1						2,9	2,9	
5	25	38	1	1	40						4	1	5
11,1	55,6	84,5	2,2	2,2	88,9						8,9	2,2	11,1
1	5	12			12								
		4			4				1	1			2
1	1	1			1								
1	7	22	1	3	26								
	2	6			6								
1	2	4			4								
		1			1								
	4	16	1	2	19				1				1
2	9	21		2	23								
				1	1								
		7		3	10								
1	1	14		4	18								1
	1	1			1								
	1	4			4								
	1	1			1								
15	72	183	4	17	204				2	1	5	1	9
7,0	33,6	85,5	1,9	7,9	95,3				0,9	0,5	2,3	0,5	4,2
													0,5
	3	5		1	6				1	1			2
		1			1								
	1	9			9				1	1			2
		2			2								
	1	4			4								
		5			5								
	2	9	1		10								
		1			1								
	2	10		2	12								
2	5	25		3	28	1							1
		1			1								
	1	1			1								
	1	1			1								
		1			1								
2	16	78	1	6	85	1			2	1	1		5
2,2	17,6	85,7	1,1	6,6	93,4	1,1			2,2	1,1	1,1		5,5
													1,1
1	1	5		2	7								
18	89	266	1	4	25	296	1		2	3	2	5	1
5,8	28,6	85,3	0,3	1,3	80	94,9	0,3		0,6	1,3	0,6	1,7	0,3
													4,5
													0,6

- muutava anakruusiga rõkkur - liugur - jambiid - rõhuline elegiline distihhen; "kombineeritud süsteem" tähistab mitme värsisüsteemi ühitamist ühes teoses. (Mõnes tabelis võib mõni nimetatud mõõtudest ka puududa.) Tabelite 3,4 ja 5 erinevus tabelleist 1 ja 2 on tingitud tehnilistest põhjustest, puuduvad andmed saab kergesti arvutada. Jambis ja trohheuses on eraldi välja toodud iso- ja heteromeetria, muude mõõtuse puhul oleks see tähendanud tabelite mõttetut paisutamist. Kuna arvutused on tehtud kümnendiku täpsusega, ei saa kõikumist kümnendike ulatuses arvestada. Värsimõõdu on nii tabelites kui ka indeksites reastatud iktuste kasvu suunas, s.o. 4T eelneb 5T-le, 4343J 43443J-le jne.

Dünaamilise kogupildi saamiseks tuleb muidugi üheaegselt silmas pidada kõiki tabelleid, ehkki tabelleis 3 ja 4 on arvud tinglikud, sest lõpetamata luuletustes on sageli raske määrata isegi värsside arvu. Et Koidula ise ei teinud teravat vahet originaal- ja järelluuletuse vahel, on statistikas toimitud samal moel ning tõlke värsimõõdu suhe eeskujuga jäetud kõrvale. Mõnevõrra on seda varem vaadelnud A. Undla-Põldmäe /6, 214-226/. Värsimõõdu määramisel on arvestatud, et Koidula luges nn. hilisdiftongi sageli kaheks silbiks, ka siis, kui selle järeldkomponent φ on kirjepildis asendatud y -ga: $\varphi\varphi$ - $y\varphi$ - $y\varphi$, $\varphi\varphi$ - y - $\varphi\varphi$, $\varphi\varphi$ - y - $\varphi\varphi$ jne. "Isa armus" on erandlikult kahe-silbiline $\varphi\varphi$. Veider apostroof värsis "Jä' vait, jä' vait ja kannata" seletub lihtsalt: $\varphi\varphi$ oleks kahe-silbiline ja ei saaks alustada jambi. Kirjepilti aitab neil juhtudel mõtestada naaberstroofide ehitus.

Indeksis üksteisest semikooliniga eraldatud pealkirjad on esitatud tekstikriitilise väljaande järgi. Samanimeliste luuletuste eristamiseks on pealkirjadele sulgudes lisatud algusvärsid. Mõnedes uuemates vene töodes (näiteks /8/) on terminelle meetrum ja värsimõõt antud erinev sisu. Käesoleva artikli jaoks pole selline vahetegemine oluline.

2

Et XIX sajandi meetrikat on seni detailsemalt vaadeldud ainult mõnes käsitluses, jääb käesolevas töös esitatud andmestik osalt liiaseks ja ootama tõlgendust lisaandmete najal. Siiski saame ka võrdlusmaterjalita välja tõsta rea Koidulale tunnuslikke jooni.

1. Meie varasemat värsiõpetust iseloomustab keeleline (resp. sõnastikuline) värsimõõdukäsitlus: nende võimalikkust ja eripära seletatakse lähtudes sõna prosoodilisest ehitu-

sest - pearõhk esisilbil annab eluõiguse trohheusele, teiste mõtude kohta lähivad arvamused lahku ja ega neid peaaegu ei kasutatagi. Vastupidine kontseptsioon, mida võiks nimetada kõneliseks või tekstiliseks, realiseerub loomepraktikas alles XX sajandil, kui trohheus kaotab oma juhtpositsiooni.

Loomingu kogupildilt on Koidula tüüpiline XIX sajandi II poole autor: valdav osa ta luulest kuulub silbilis-rõhulisse süsteemi, selles on esikohal trohheus, seejuures kõige sagedasem 4T. Kuid samal ajal jääb jambi arvele siiski ligi 30% (4J-le üle 11%). Muudest mõtudest väärivad eraldi märkimist eesti luules suhteliselt haruldased 3T, 3J, 5T ja 8T, lõpetamata luuletused lisavad iseseisvate värsimõõtude nimistusse 2J-i ja 3AMR-i. Jambis ja trohheuses kohtame vähe rütmihälbeid, olulisimana rõhulibistust jambilise värsi alguses.

2. Ilmselt esindab Koidula luule perioodi, kus valitseti korralikult kahti silbilis-rõhulist mõõtu - jambi ja trohheust, kuid veel ei osatud kirjutada daktülit, amfibrahhi ja anapesti. Ainus daktülik loetud luuletus "Igatsus" ei ole "puhas" 4D, vaid oma seitsme rütmihälbega vahevorm daktüli ja daktüloidi vahel. Lõpetamata "Kas kevade ükskord -" pakub sellise oskamatusse kohta kinnituse näiteks värsiga

Kes tööb mul teid, teid tagasé?,
milles värsirõhuliseks osutub kolmas, lühivokaalne, värsirõhutuks esimene, pearõhuline silp. Kaudselt tunnistab sedasama ka "Ülesse unest!", mille alguse daktüloid asendub komandas salmis daktüliga.

Daktül ja amfibrahhi etendavad olulist osa Koidula polümeetrilistes kompositsioonides, kus nad on ambivalentset, võimaldades end interpreteerida ka logaöödidena; seetõttu ongi nende puhul indeksis sageli esitatud mitu tõlgendusvõimalust. Selle nähtuse psühholoogiliseks aluseks on jambis ja trohheuses XIX sajandil laialt levinud komme riimida kaasrõhulisi või koguni rõhuta kolmanda silpe. Koidula püüab seda jambis ja trohheuses produktiivset moodust rakendada ka daktülis ja amfibrahhis, nende meetrilist erinevust arvestamata.

3. Daktüli ja amfibrahhi ebamäärane rütmistruktuur toob tagajärjena kaasa silbilis-rõhuliste logaöödide mittühese tõlgen datavuse polümeetrilistes kompositsioonides. Koidula on üksnes logaöödile rajanud luuletusi harva. Tema logaööd mingi keerulise stroofi ühe komponendina lubab end sageli tõlgendada mitte küllalt korrektse daktüli või amfibrahina, luuletuses "Tassa, tassa!" võiks ühte logaöödidest suure tinglikkusega lugeda isegi anapestiks.

Tabel 2. Erinevad värsimöödud Koidula luules (värsside arv

Värsse	TROHHEUS							JAMB					
	3T	4T	KPV	5T	8T	IT	MP	Kokku	3J	4J	5J	IJ	
VL	952	84	324	94		502	48	550	152	100	16	268	
	% 8,8	34,0		9,8		52,6	5,1	57,7	15,9	10,5	1,7	28,1	
EÜ	1075	314		30		344		344	220	236	64	520	
	%	29,2		2,8		32,0		32,0	20,4	22,0	6,0	48,4	
1866	269	116		48		164	5	169	16	20	16	52	
1866-67	112	28		8		36	32	68					
1866-69	20												
1867	595	288		24	68	380	32	412	38	72	8	118	
1867-68	103	63				63		63	32	8		40	
1867-69	44	28				28		28		4		4	
1867-70	36						36	36					
1867-72	483	185		12		197	68	265	76	76		152	
1868	594	236	10	40		286	20	306	76	132		208	
1868-69	12												
1869	198	140				140		140					
1870	686	278		64		342	40	382					
1870-71	28									28		28	
1871	66	32	10			42		42		24		24	
1872	16								16			16	
Kokku	5289	84	2032	20	320	68	2524	281	2805	626	700	104	1430
	%	1,6	38,2	0,4	6,0	1,3	47,5	5,3	52,8	11,8	13,5	2,0	27,3
1873	141	40				40		40	20	8	40	68	
1873-76	48	48				48		48					
1873-82	12	12				12		12					
1873-86	219	82				82	75	157	24			24	
1874	30	18				30		30					
1875	18	18				18		18					
1878	138	86		40		126	8	134	4			4	
1878-79	144	144				144		144					
1879	232	64		32		96	48	144		68		68	
1879-81	8					8		8					
1880	374	222			4	226	18	244		56		56	
1881	689	358		36		394	100	494			42	42	
1882	24	24				24		24					
1883	14									14		14	
1885	20									20		20	
1886	32	32				32		32					
Kokku	2143	181	142	108	4	1272	257	1529	48	132	116	296	
	%	0,8	53,3	5,0	0,2	59,3	120	71,3	2,2	6,2	5,4	13,8	
Dateer.	71	25				25	6	31					
KOKKU	7503	102	3199	20428	72	3821	544	4365	674	832	220	1726	
	%	1,4	42,5	0,3	57	0,9	50,8	7,2	58,0	9,0	11,3	2,9	23,2

lõpetatud luuletustes ja protsent)

M	J	Kokku		SR		Rohuline süsteem						Komb. süst.							
		Kokku	ku	D	LOG	POL	KOKKU	Dd	Ad	MAH	4L		3Jd	ED	Kokku				
52	320	870		44		30	944						8	8					
5,5	33,6	91,6		4,6		3,2	99,1						0,9	0,9					
109	629	973		12		16	1001						56	18	74				
10,1	58,5	90,5		1,1		1,5	93,1						5,2	1,7	6,9				
48	100	269					269												
		68					68		20	24				44					
20	20	20					20												
11	129	541		8		46	595												
	40	103					103												
12	16	44					44												
		36					36												
	152	417		16		42	475			8				8					
48	256	562					594												
							12												
		140					58												
112	112	494				124	618								68				
		28					28												
		24					66												
		16					16												
412	1842	4647		80		360	5087						28	24	64	18	134	68	
7,8	35,1	87,9		1,5		6,8	96,2						0,5	0,5	1,2	0,3	2,5	1,3	
		68				16	124		9	8								17	
		48					48												
		12					12												
	24	181					181		20		18							38	
		30					30												
		18					18												
	4	138					138												
		144					144												
	68	212	20				232												
		8					8												
	56	300				58	358											16	
61	103	597				64	661	28										28	
		24					24												
	14	14					14												
	20	20					20												
		32					32												
61	357	1886	20			138	2044	28	29	8	18							83	16
2,9	16,7	88,0	0,9			6,5	95,4	1,3	1,3	0,4	0,8							3,8	0,8
		63				8	71												
505	2231	6596	20	80		506	7202	28	29	36	42	64	18	217	84				
6,7	29,9	87,9	0,3	1,1		6,7	96,0	0,4	0,4	0,4	0,6	0,9	0,2	2,9	1,1				

4. Ligi veerandsada erinevat heteromeetrilist ja samuti veerandsada polümeetrilist luuletust, mis on tabelsais kajastatud kokkuvõtlikult ja indekseis üksikasjaliselt, näitavad Koidula stroofika suurt mitmekesisust. Paljusid heteromeetrilisi stroofe rakendab Koidula korduvalt, samal ajal kui poli-meetrilised jäävad tavaliselt ainukordseiks (erandiks eileegiline distihhon). Viimane seik on raskesti seletatav, sest koos stroofiga omandatakse sellele iseloomulik süntaks, nii et on otusjärane üha uus pöördumine juba kätteeõpitu poole. Võimalikke seletusi on siin kaks. Üheks põhjuseks tuleks arvata Koidula liikumine talitsetuma värsitehnika suunas 1870-ndail aastail, kuna enamik polümeetriast jääb 1860-ndate aastate lõppu. Teine hüpotees peab paraku vist jääma alatiseks kontrollimata: teatavasti sattus tulle 1872.aastal "Emajõe ööbi-ku" II osa käsikiri. Pole võimaltu, et osa hävinud luuletus-test oli polümeetriline. Polümeetrilistes stroofides kõlmab sageli enamiku värsidest üks mõõt ja ühte või paari teine.

5. Omaette probleem on Koidula suhe vanema rahvalaaluaga, mille vormi tal soovitasid viljelda Kreutzwald ja Jakobson. Paljud Koidula juttudes esinevatest regivärsidest pole tema enda loodud ning jäävad siinkohal kõrvale. Kalevipojaveerssi esindevad "Eidekene, hellekene..." ja "Mis sa tunnud jarmaks?" (esimest ilmestab ka arhailine keelepruuk), samuti kolm lau-lukatkendit lisa IV dubja'st. Regivärsi kvantiteedireeglei le alluvad kolm katkendit juttudest, mis küllap pärit rahva-suust ja on tabelsais ja indekseis arvatud kalevalavärsiks.

6. Daktilli ja amfibrahhi meetriiline ambivalentsus kindal-tab varem esitatud hüpoteesi, et rõhulise süsteemi üheks läh-tekohaks on rütmihälbed neis mõtudes. (ja anapestis), eriti intervallilpide vahelejätt. Koidula luule paub teiseigi vöt-maluse: rütmihälvete sagedemine jambis - küllap Heine esku-jul, nagu arves omal ajal Kreutzwald /3, 4/. Kõige ohtramaks rõhuliseks mõõduks osutub jambiid, teised esinevad jühnusliik-malt, kuigi siingi on oluline märkida H. Heine mõju tsükklis "Kolm rahva laulu", kus kolmikamfibrahhoiid ja muutuva anak-ruusiga rõhkuri säilitamist nõudsid lauluviisid (vrd. /1/) - kuigi ei "Härm kukkus kevade kaunil ööl..." ega "Kalmude kür-kal lõhnus müüd liigub..." ei anna originaali rütmil edasi ab-soluntse täpsusega.

7. Vabavärssi selle täpses, tänapäevases tähenduses koh-
tame Koidulal ainult luuletuse "Vesi" ühes osas. Kuid oma aja
normide suhtes, nagu tunnistavad muuhulgas Kreutzwaldi kirjad,
olid luuletused eriti "Emajõe ööbikus" vägagi vabad, ehkki kõr-
valekalletega tekstid paigutuvad tüpoloogiliselt silbilis-rõ-
hulise ja rõhulise süsteemi vahevormide hulka või siis rõhu-
lisse süsteemi. Vabavärssist võib Koidulal rääkida eeskätt lai-
emas mõttes, tähistades sellega hälbeid ajastule iseloomuli-
kust silbilis-rõhulisest. Need meetrumihälbeist, mis ei põh-
justa teksti üleminekut rõhulisse süsteemi, on indekseis re-
gistreeritud joonealustes märkustes.

8. Antiikmõõtudest on Koidula kasutanud elegeilist distih-
honi, muidugi ajastu vaimule vastavalt, s.o. mittekvantiteeri-
valt. Luuletuses "Haritud eestlane" ja "Pikalisele" on taotle-
tud korrapärasest rõhuvaheldust ning intervallid värsirõhkude
vahel, välja arvatud muidugi tsesuur pentameetris, valdavalt
kahesilbilised. Nii kuuluvad need luuletused väheste rütmihäl-
vetega silbilis-rõhulise polümeetria hulka, neis vaheldub ku-
ikdaktül logaödüüsilise pentameetriga. Statistilised kriteeriu-
mid viivad aga "Seltsimehe" ("Emajõe ööbik") ja "Hea pereme-
he" (dubia) rõhulisse süsteemi (neis on ülekaalus värsid, mil-
les leidub nii ühe- kui ka kahesilbilisi intervalle). See as-
jaolu ei tohi takistada nägemast kõigile elegeilistele distih-
honidele ühist lähteimpulssi; suurem rütmiline korrapära esi-
mestena nimetatud tekstides võib pärineda J. Bergmannilt, kel-
le ära kirjas nad säilisid ja kes ise oli suurimaid antiikmõ-
tude rakendajaid XIX sajandi II poolel. Arvestades ka stiili-
list lähedust ("Haritud eestlane", "Seltsimees" ja "Hea pere-
mees" sisaldavad dialoogi) võiksime seni dateerimata anti-
kiseerivad luuletused paigutada ajavahemikku 1866-1868.

3

Koidula meetrika kujunemiskäigu vaatlemine eeldaks taas
taustsüsteemi ja ajaloolise poeetika praegusest paremat tund-
mist, samuti luuletuste loomisaja täpsemat dateerimist: ligi
viieendiku puhul neist pole määratud mitte aasta, vaid periood
või sünniaeg sootuks teadmata. Kui lisame siia "Vainulillede"
ja "Emajõe ööbiku" tekstid, mis samuti jaotuvad mitme varase-
ma aasta vahel, on lootust arengukäigu täpseks fikseerimiseks
üsna vähe. Sellest hoolimata püüame avada teisenemise ja pü-
simise põhitendentsid.

1. Esikkogu "Vainulilled" jääb üldiselt meetrumistruktuurilt XIX sajandi II poole normide piiridesse: ainult üks luuletus ei kuulu silbilis-rõhulisse süsteemi, enam kui poole raamatust hõlmab trohheus, kindel esikoht langeb seejuures 4T-le, teisest trohheustest jääb ruumi 3T-le, 5T-le ja mitteisomeetrilisele. Jambi kaal on tunduvalt väiksem, kuigi esindatud on nii 3J, 4J kui ka 5J, nende kõrval mitteisomeetriline. Logaöödide ja polümeetria osa on tühine, rõhulist süsteemi algatab üks jambiid.

2. Oluliselt muutub pilt "Emajõe ööbikus": esikoha säilitab küll 4T, kuid väiksemas mahus, ja jambe on rohkem kui trohheusi, vastavalt on kasvanud ka iga jambilise mõõdu näitaja. 3T ja mitteisomeetriline trohheus on kadunud, endiselt ebaoluliseks jäänud logaöödid ja polümeetria, seevastu tõusnud rõhulise süsteemi tähtsus.

3. Järgneval Tartu-perioodil jääb trohheus domineerima jambi üle, 4T kõrgseis püsib, seda täiendab sagedamini vaid 5T ja mitteisomeetriline, 1867.a. ilmub süzeelises "Udumäe kuningas" 8T, algatades pikkvärsilise ballaadi traditsiooni. Aastail 1868-1871 täiendab tavalisi trohheusi kalevipojavärss, mis ei arvesta nn. kvantiteedireegleid, ja kalevalavärss, mis neid arvestab. Isomeetrilistest jambidest on pidevamalt käigus 4J, millele vaid 1860-ndate aastate II poolel liitub 5J ning eriti 1866-1868 3J; erandlik 3J 1872.a. "Vastuses" seletub lihtsalt: on säilitatud A. Reinvaldi pöördumise "Ei ole" värsimõõt. Nii võime lõpetamata luuletuste "Ma naeran ju ja laulan..." ja "Paar sõnakest ma tunnen...", kuid ka lõpuleviidud "See on so isamaa!" ja "Kust sa siis aru said?" loomisaega oletamisi piirata aastatega 1867-1868 (kõik neli 3J, 1867-1872). Mitteisomeetriline jamb püsib 1860-ndail aastail ja kaob 1870-ndate aastate algul, erandiks dubia tekst nr. XIV, mille päritolu pole selge. Viimane (Koidula enda poolt) täpselt dateeritud puhtlogaöödilise luuletus on "Laulu allikas" (1867), pärast seda esinevad (ambivalentset) logaöödid ainult polümeetrilistes kompositsioonides; see lubab logaöödilise "Ei usu ma kedagi" seni kehtinud loomisaega kitsendada 1867. a. peale. Silbilis-rõhuline polümeetria taastuleb alates 1867.a. ja muutub eriti oluliseks aastail 1869-1870, siis kaob ja ilmub uuesti alles 1880-ndail aastail (seni 1873. aastasse paigutatud "Ei silma meid keegi seal" kuulub vist koos "Kolme rahva lauluga", millest juttu edaspidi, Tartu-perioodi). Polümeetrilised "Õhkud" ja "Tasa, tasa!" (E. Aave-

Tabel 3. Erinevaid värsimõõte Koidula lõpetamata luuletustes (tekstikriitilise väljaande põhjal) *

Kokku	4T	5T	T	3J	4J	5J	IJ	MJ	J	AMF	FOL	SR	Dd	Komb.
1866	2			1						1				
	44			20						24				
1866-	4	1			2			1						
-67	47	12			21			14						
1867	2			1		1								
	56			40		16								
1867-	8	1		2	4			1						
-72	122	7		48	61			6						
1868	1										1			
	4										4			
1870	2										1			1
	187										91			96
1873-	3	1	1			1								
-86	32	6	18			8								
1880	1	1												
	15	15												
1881	1													1
	5													5
Kokku	24	4	1	5	4	7	1	12	2	14	1	2	21	1
	506	40	18	58	108	90	16	214	20	234	24	95	399	5
														96

Tabel 4. Erinevaid värsimõõte Koidula lõpetamata luuletustes (lisa IV põhjal) **

	Kokku	4T	2J	4J	MJ	FOL	MAR	Vaiel.
1867	5(39)			3(29)				2(10)
1867-68	3(16)	1(10)		2(6)				
1867-69	2(46)	1(2)				1(44)		
1868	1(20)			1(20)				
1868-69	2(48)		1(20)			1(28)		
1869-78	2(4)							2(4)
1870	1(22)						1(22)	
1878	1(8)				1(8)			
Kokku	17(203)	2(12)	1(20)	6(55)	1(8)	2(72)	1(22)	4(14)

* Ülemine number luuletuste, alumine värsside arv.

** Esimene number luuletuste, teine (sulgudes) värsside arv.

ril 1867-1872) on ilmselt tekkinud kah enne 1871.a.

Rõhuline süsteem kaob 1868.a. paiku, küllap Kreutzwaldi pa-handamise peale (kirjad jaanuari keskpaigast ja 14. aprillist 1868), ning tagasipöördumine "korraliku" värsitehnika juurde on nii jäägitu, et see aasta osutub piiripostiks, millest hiljem rõhulise värsi kohtamine on üsna ebatõenäoline. Järelikult "Tamme all" (1867-1872) ja Schilleri ballaadi "Der Taucher" lõpetamata tõlge "Kes rüütel julgeb, kes kannupoiss..." kuuluvad samuti aja vahemikku 1867-1868 (vrd. E.Aaveril: "autograaf on lähedane 1867. a. lõpul ilmunud "Udumäe kuninga" autograafile"/2,625/). Kahtlusi tekitab "Vee" dateerimine 1870. aastaga; tekst sisaldab rõhulist ja vabavärsilist lõiku ning ei sobi kuidagi kokku üldisemate taotlustega neil aastail; võib oletada sellegi teksti varasemat (kuni 1868.a.) või siis pikaks veninud valmimist.

4. Kroonlinna-perioodil jätkub värsitehnika stabiliseerumine ja ühel aastal koosinevate mõõtude valik aheneb veelgi - eriti poetessi elu lõpuaastail. 1873. aastasse arvatakse kuuluvat kaks rõhulise süsteemi näidet tsüklilist "Kolm rahva laulu". Kuna tegemist on Jannsenite perekonnas lauldud lauludega /1/, võiks nendegi loomisaeg langeda Tartu-perioodi, kuid terminus ante quem ei tarvitse antud juhul tingimata olla 1868, sest siin mõjub kaasa laulude viis. Igatahes "Kalmude künkal lõhnus nüüd liigub..." ja lõpetamata luuletus 1870.aastast (lisa IV, nr.12) on värsimöödult samased. Ajavahemikku 1873-1886 eeldatud "Kas jälle haljendad, Eestimaa..." ja "Kaks kuningalast" võiksid oma erandliku tehnika tõttu kuuluda pigem varasemasse kui hilisemasse aega, küllalt tõenäoline on isegi, et "Kaks kuningalast" on loodud enne 1872.a., nii et säilinud autograaf on "varem loodud luuletuse teksti taastamise tulemus" /2, 257/. "Kas jälle haljendad, Eestimaa" kuulub värsitehniliselt kokku luuletusega "Kuldne kuku, kaugelt kuku..." (1866-1867). Vastuolus rõhulise värsi üldise vältimisega hilisloomingus on "Teretus" 1881.aastast, heteromeetrilised daktülid, kuid selle hõimlasteks osutuvad (rütmihälvetega) daktüüline "Igatsus" (1879), "Ülesse unesti!", mis algab daktüüliga ja laheneb daktüülisse, lõpetamata daktüülnäide "Kui sa kuuled koskede ulunat..."; kooskõlas Koidula üldreegliga on siin taas moodustunud lähedase tehnikaga tekstide kobar.

Kogu Kroonlinna-perioodi jooksul pole Koidula loonud ühtegi logaõddilist luuletust, silbilis-rõhuline polümeetriagi kaob ära 1870-ndate aastate algul ("Ei silma meid keegi seal" võiks koos tsükliliga "Kolm rahva laulu" (vrd. eespool, lk.92 ja /2,582/) pai-

Tabel 5. Dubia luuletuste värsimõõt*

	Kokku	4T	KPV	5T	3J	4J	MJ	SR	FOE	R	ED	RV	Vaiel.
1864	1 (5)				1 (5)								
1866	1 (6)								1 (6)				
1866-68	1 (12)										1 (12)		
1869	1 (12)		1 (12)										
1870	4 (68)		2 (6)						1 (60)				1 (2)
1871	4 (30)						1 (12)					3 (18)	
1873	2 (24)	1 (20)				1 (4)							
1873-76	1 (4)			1 (4)									
1878	1 (2)	1 (2)											
1880	1 (5)					1 (5)							
1880-84	1 (2)					1 (2)							
Dateer.	1 (7)					1 (7)							
KOKKU	19 (177)	2 (22)	3 (18)	1 (4)	1 (5)	4 (18)	1 (12)	2 (66)	1 (12)	3 (18)	1 (2)		

* Arvestatud nii tekstikriitilise väljaande kui ka käesoleva artikli lisa IV "Dubia". Esimene arv luuletuste, teine (sul-gudes) värsside arv.

gutuda samuti Tartu-perioodi) ja ilmub uuesti alles 1880-1881. Võttes omaks eespooltoodud oletused rõhuliste luuletuste loomisaja kohta, võime väita, et ajavahemikus 1874-1879 ja 1882-1886 (või koguni 1881-1886¹) kasutas Koidula ainult jambi ja trohheust, kusjuures isegi 1873.a. võis trohheus olla ülekaalus, sest mõned ajavahemikuga 1873-1876 ja 1873-1886 dateeritud luuletused on pärit ehk 1873.a. Peamine mõõt, 4T, seega on käigus igal aastal, kuid arvukam (ehkki nende aastate suhteliselt suurema loomingu tõttu protsentides vähem ilmekalt) 1879-1881.a. 3T esineb vaid 1874.a., 5T sageneb 1870-ndate aastate lõpul - 1880-ndate algul, vaieldav 8T näide 1880. aastast on tegelikult kahekordistatud 4T. Mitteisomeetriline trohheus kujuneb taas iseloomulikuks 1870-ndate aastate lõpule - 1880-ndate algusele..

Kõik Koidulale iseloomulikud isomeetrilised jambid ilmuvad kõrvuti 1873.a. 3J näib kaduvat pärast 1878.a., niisiis "Hõisasa" on loodud igal juhul enne 1879.a. - või siis koguni enne 1869.a. (vrd./2,587/). 4J muutub taas akuutseks kümnendite vahetusel, 5J alles 1880-ndail aastail, muuhulgas seoses soneti harrastusega. Üllatab varem küllalt olulise mitteisomeetrilise jambi peaaegu täielik vältimine: 2 näidet 1881.a. (neist "Soome sild" võib paigutada ka 1880.a.) ja lõpetamata 8-realine seni avaldamata kild 1878.a. Ainus daktüüline luuletus 1879.a. valmistab ette daktüüloide järgneva(i)l aasta(i)l - kui ei kuulu ise samuti 1880. aastasse.

Kõik 1871-1877 ja pärast 1881.a. loodud luuletused on isomeetrilised. Seetõttu lõpetamata "Tee aru oma pöues..." võib pärineda aastaist 1867-1870 (mitte 1867-1872) - nagu ka "Aeg", "Tule!" ja "Vintsutab sind valu vägi", mis kõik heteromeetrilised. Raskem on dateerida "Rüütli mõrsjat" ja "Rõõmu ja muret" II. Eeldades, et esimene neist kuulus 1872.a. tulle sattunud 10 "eepilise laulu" hulka /2,588/ ja on heteromeetriline, saame piirdatakse 1868-1870. Teine (E.Aaver: "Loodud tõenäoliselt 70-ndatel aastatel." /2,587/) võiks kuuluda nii vahemikku 1878-1880 kui ka 1870. aastasse, täpsemat kriteeriumi värsitehnika ei anna.

¹ 7.I 1881.a. avaldatud daktüüloidne "Teretus" on loodud küllap 1880.a., ka kolm 1881.a.aastaga dateeritud polümeetrilist luuletust ("Milla?"; "Ma kannan leina" ja "Mis on onn.mis onnetus"). võivad kuuluda 1880.a.aastasse (viimane dateeritud "Tarbe" ilmumise põhjal).

5. Kõrvutades Kroonlinna-perioodi varasema värsstoodanguga paistab kõigepealt silma loomingumahu enam kui kahekordne vähenemine, ehkki hilisem luule jaotub pikemale ajale. Rõhulise süsteemi suurem protsent hilisemas loomingus on petlik, sest viiest siia arvatud luuletusest neli on ilmselt pärit siiski Tartu-perioodist. Dateeringute korrigeerimisega tõuseb silbilis-rõhulise süsteemi osa vähemalt 97,8%-ni luuletuste ja värsaside arvust, rõhulise arvele jääb vastavalt 1,1% ja 0,%. Jambi ja trohheuse kogusumma ulatuks 88,4%-ni luuletustest ja 90,3%-ni värsidest. Sümptomaatiline on jambi osa vähenemine varasemaga võrreldes umbes poole peale, kusjuures mitteisomeetiline kahaneb tunduvalt rohkem kui isomeetiline. Trohheus teeb läbi vastasuunalise muutuse: nii kogusumma kui ka isomeetria ja mitteisomeetria protsent kasvab oluliselt; tähtsaimaks komponendiks on neis teisenemistes 4T osatähtsuse paisumine enam kui 50%-ni (kui jällegi arvestame dateeringute korrigeerimist).

Resümeerides toonitagem peamistena kahte seika: 1) tunnuslik on jambi ja trohheuse juhtiv osa, nii et teised moodsud kasvavad välja neist kahest läbivast põhimoodsust (nagu jambiid jambist) või on ambivalentssed põhimoodsuste tehnika mõjul (amfibrahh, daktül, logaöödid); 2) põhihoovuseks on liikumine "Emajõe ööbiku" pigem XX sajandisse sobivatelt proportsioonidelt tagasi XIX sajandi lõpu trohheusekesksele tehnikale - J. Bergmani "Luuletuskunsti" (1878) vaimus.

LÜHENDID

Ad - amfibrahoid	L - liugur
AMF - amfibrahh	LOG - logaööd
ED - eleegiline distihhon	MAR - muutuva anakruusiga rõhkur
EO - "Emajõe ööbik"	MJ - mitteisomeetiline jamb
D - daktül	MT - mitteisomeetiline trohheus
Dd - daktüloid	POL - polümeetria
IJ - isomeetiline jamb	R - rõhuline (värsisüsteem)
IT - isomeetiline trohheus	RH - rütmihälve
J - jamb	RL - rõhulibistus jambi alguses
Jd - jambiid	SR - silbilis-rõhuline (süsteem)
Komb. - kombineeritud süsteem	T - trohheus
KPV - kalevipojavärss	VL - "Vainulilled"
KV - kalevalavärss	Vaiel. - värsimoot vaieldav

KIRJANDUS

1. Eesti kirjanduse ajalugu viies köites. II köide. XIX sajandi. II pool. Tallinn, 1966.
2. L. Koidula. Luuletused. Koostanud E. Aaver. Tallinn, 1969.
3. Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus. Tallinn, 1962.
4. J. Poldmäe. Eesti värsiõpetus. Tallinn, 1978.
5. J. Poldmäe. Jaan Käneri meetrika. - Tõid eesti filoloogia alalt III. TRÜ Toimetised, v. 259. Tartu, 1970, lk. 201-272.
6. A. Undla-Poldmäe. L. Koidula "Vainulillede" algupärast. - "Keel ja Kirjandus" 1968, nr. 3, lk. 159-166, nr. 4, lk. 214-226.
7. A. Undla-Poldmäe. Kronoloogilisi etüüde. - "Keel ja Kirjandus" 1970, nr. 5, lk. 310-315.
8. Русское стихосложение XIX века. М., 1979.

Lisa 1. Lõpetatud luuletuste värsimõõtude indeks

3T: Laened; Lõo ja rohi; Peotäis mulda; Öhtu.

4T: Allik; Annekene; Armasta!; Austatud Senaatori Herra J. S n e l l m a n i 75-aastase sünnipäeva teretuseks (12. mail 1881); Eessõna; Eesti kotkas!; Eesti laul; Eesti muld ja eesti süda; Eesti naine; Eestimaa, so hiilgav rada; Ei ma jõus; Ei üinu!; Ei usu!; Enne surma - Eestimaale!; Eaneasgu; Halasta!; Hella õde ehtis venda; Hic Rhodus, hic salta!; Hoi a eest!; Hoi a, Looja, oma hõlmas!; Hoi a varjul!; Hommiku; Häda meile!; Hällilaul; Igatsus /Ikka täidab minu mõtte/; Ise!; Jeesus, tule minule!; Joon ja täpp; Järelemõtlemiseks; Järv; Jäta järele!; Jütsi, tigidusta täis...; Kaebdus; Kahe sugune püüd; Kaljukiri; Kas sind m i n u pärast pandi...; Kasepuu; Kedrates; Keelepekamine¹; Kevade meilt mööda läinud; Kitsetall; Kosjakased; Kui ei keegi sinu valust...; Kui sa kuulsid; Kui ta teaks; Kulla laps; Kuningas kevade; Kurtes; Kust ma laulu õppinud?; Kuu käib kõrgele tutvat teeda; Kuulutage!; Kõige kibedam; Kõrval; Kätt veel korra - lahkume...; Külma ja soe; Künnilind; Küsimused; Lahkudes; Laps ja oravas; Lapse hing on taimekene...; Laulikule; Laulu õnnistus; Laulud; Lenda!; Lenda, lõo, üle mere...; Linnu lennuk; Lianupüüdja; Lühapealne lillekene; Maasikas; Maenistus; Maia põrsakese lugu; Matuse kell; Meie kass; Mets; Miks sa nutad?; Minu armsa taadile F.J.Wiedemann 16^{maks} septembriks 1880; Mis sa ohkad?; Mis veel välja tuleb sest?; Mõtted Toommäel; Mälestus; Mälestused /Tsüklist "Soome sild"/; Narrikummel särgikäisid...; Neiu kanga juures; Neli õit; Nuta, nuta, lesepiisku...; Nõnda nagu puu siin seisab...; Näed kõrge pilved - ; Ompoog ei ise tulnud...; Palve I; Pitkalt kiigub paadikene - ; Puhtad pihud; Põhjused on sügavad...; Põeva ära ial laida; Pühapäeva kellad; Saeveske; Saladus; See küll vaevab!; Siis nuta!; Siis tuleb kevade; Sinu külge!; Soovid; Surnuad; Suveõõse; Sõber; Tamme ladva vahelt vaatab...; Tarve; Teretamine; Teretuse tiivad toovad...; Tulge! (Mälestuseks!); Tõbevodli; Tõtta!; Tõuse, lindu! Haljat randa...; Tühi pesa; Tütar ilus, hella neiu; Ukse kõrvas; Une nägu /Unes nägin laia oja/ (Tsüklist "Soome sild"); Vanaisa; Veel!; Villi ja umbrohi; Vokilaul; Öhtul; Öilme ilu oma pärast; Öm; Öme heal; Öpetus; Ära nina kõrvetal!; Ööpik /Ööpik, kui sa hakkad hüüdma/; Üksmeel; Ülejäänud; Ümber ühe ilma-kerä.

Kalevipojavaras: Eidekene, hellakene...; Mis sa tunned paremaks?

5T: Armsale Isale 25-aastase Juubelipäeva Mälestuseks; Armu kaenlus; Austatud Kirjameeste-Seltsi Eestseisule! Neljandama näärikuu p. 1879; Haud; Jälle isamaal; Kadund; Kalapüüdsel; Koltund lehed: "Kukkrus tähte taevast"; Linataim²; Looda!; Lõusilmad laulvad sulle täna...; Minu õele annetuseks 25. hainakuu päevaks 1866; Need kostvad; Noorel põlvel "Postimehe" sammu...; Surnud laul³; Sügisemõtted; Ühte südantki võin rõõmusta!

8T: Ühuväe kuningas. Lisa IV, C, nr. II.

32323232T: Kallim kingitus⁴; Tule! /Pilved lennul lähvad/.

4343T: Haul; Ilus oled, emapind...; Võidab.

43434343T: Sügise.

434344T: Kuningatel kümme kinki.

4343444T: Vintsutab sind valu vägi.

43443T: Rõõm ja mure II.

44224T: Mõnest muistselt sündind loust...; Rüütli mõrvoja.

442442T: Ilu; Õige.

443443T: Tõusku! /Tsüklist "Soome sild"/.

444444442T: Aeg.

52434224T: Hälli ääres⁵.

55554455T: Üksi soendab.

555555554444T: Lõokene.

4343T+4T: Ära looda, et sind usun⁶; Sõbrale Piirikivi südamlükus austuses⁷.

3J: Emajõe kaldal⁸; Hõissa!; Igatsus /Kas surnud siis kõik lilled?/; Kindel põhi⁹; Kui Jumal kõik nii säeks -; Kui päeva kära aega -; Kust sa siis aru said?; Küll peal; Küll tahaks nad!; Laul ja kevade; Lõuna poole!¹⁰; Ma sinu laps!; Neid austi; Neiu mõtted; Oh võta oma hõlma...; Oota!; Puurilind; See on so isamaal; Siis täna; Sind surmaa!; So oma süda; So priiust olid matnud -; Tulnud!; Unenägu /Ma olen unes võitlend/¹¹; Vastus.

4J: Ei jäänud!; Emasüda; Halasta ja kannata¹²; Isa arm; Isamaa, usk, rahvas!; Jää jumalaga!; Jä' vait ja kannata; Kaks selget silma; Kevade and; Kevade tulik; Koidula õnn!; Kõik muutnud; Külma on seal õues kõik maailm...; Laps, ära viska õisi vette!; Laulu sisu; Laulu pisarad; Lootus¹³; Maailmale ära ütle!; Ma sidusin kaks kuinud lente...

2 III₃ - 4T. ³ RH - I₁. ⁴ RH - II₁. ⁵ VI salm 43434224T. ⁶ 3. salm 4T. ⁷ 4T - I₅₋₈. ⁸ RH - I_{1,3}, III₁, VI₁, VII₄, IX₁, X₂, XI₄. RL - XI₃. ⁹ RL-II₂ ¹⁰ I₃ - RL(?); Ööpik, ööpik- ta toonud. ¹¹ RH - II₃. ¹² RL - VI₂. ¹³ III₅ - RL.

nüüd minuga... /tsüklist "Kolm rahva laulu"/; Puhkama!; Sa piest
õnne nõuad ka!; So hoole alla teda anna!; Surruasedas; Südamel nõd-
rus; Tee lahti!; "Toivossa aika kuluu!"; Tütarlapse kaebatus; Veel
hilgivad kõrges -; Väriise seal rikkudes; Önturahu¹⁴; Önnis; Ärka-
miseks!

5J: Kostus ("Olevikule" ja "Sakalale"); Laulu kohus /sonett/;
Mo süda¹⁵; Oh armasta!; Omal teul /sonett/; Palu andeks; Ta aina
sirgub usalduse rinnal /sonett/; Teretus! /Kes mulle sugulase
geisust märkis/; Tule! /Täis ahastust ja sõda sinu süli (sonett)/;
Uus rahu; Venna ja õe armastus; Önn sulle!

33334433J: Üks.

4343J: Armaastus¹⁶; Ei eksi!; Kodu; Kui õis, mis õitseb hei-
nasaal-; Ildil ja laul; Mul laulab põues linnuke;

4343J+4J: Kuu paistis vaikselt ülevalt...¹⁷

43434343J: Narva neitsi; Vaigistus.

4343442J: Mo isamaa on minu arm!

4343443J: Soome sild /tsüklist "Soome sild"/.

43443J: Mul seisab meeles alati; Oh räägi!

442442J: Sügaval.

443443J: Öis ja viili.

444442J: Mis kaebad sa?

7744J: Head ööd.

4D: Igatsus /Tule, oh kevade, tule ja too mind!/¹⁸.

3LOG: Ei usu ma kedagi!¹⁹; Laulu allikas²⁰; Nooremehe igatsus-
mine²¹.

6LOG: Ise taktid²².

POLÜMETRIA

4T2D4T22D: Anna aega!

4444333T3LOG4T: Kevade on sala tulnud²³.

444444444T45J: Maailm mitme mehe meelest...

¹⁴ RH - IV₄, ¹⁵ II₄ - RL (?); Ööpiku healed: ära usu sa! ¹⁶ III₄
- RL ¹⁷ 3. salm - 4J ¹⁸ RH - II₂, IV_{1,2,3}, V_{2,4}. ¹⁹ RH - I₂, II₃, III₁.
"Ei usu ma kedagi" ja "Laulu allikas" värsimõõduskeem ~~xxxxxx~~(x).
²¹ värsimõõduskeem ~~xxxxxx~~. ²² värsimõõduskeem ~~xxxxxx~~/~~xxxxxx~~. Ei
saa välistada võimalust, et Koidula jaoks antud värsimõõd on 6J,
aega ühtlasi prantsuse aleksandriini vaste (värses moodustub ka-
hest tsesuuriga eraldatud poolvärsist, mis omaette võetuna moo-
dustavad kolmikjambi); ²³ Logaõõdi skeem ~~xxx~~/~~xxx~~. ent võimalikud
ka tõlgendused ~~xxx~~/~~xxx~~ (2D) ja ~~xxx~~/~~xxx~~ (4LOG);

6262T44LOG2T: Tasa, tasa!²⁴

3J2D3J2D: Kui vähe!^{24a}

33J3AMP3LOG: Ei silma meid keegi seal!²⁵

4J2T4J1T44J2T3J: Ööpik! /Mis laululaene lahkeste!²⁶

444444J4LOG4LOG: Ma karman leina!²⁷

4224242444D2J4D: Jutt²⁸.

4D4LOG4D4LOG5LOG4D: Isamaa hiilgava pinnala paistab²⁹.

SR ED (6D+6LOG): Haritud eestlane; Pikalisele!³⁰.

2AMP2D2AMP2D+2AMP: Mis on õnn, mis õnnetus?³¹

2AMP2D2D2222AMP: Millal!

3AMP2J3AMP2J: Vägi!^{31a}

3AMP3J3AMP3J+3AMP3LOG3AMP3LOG: Teis laulu³².

3LOG2T3LOG2T3LOG3LOG2D: Õnkud!³³

333LOG2D333LOG2J: Oh halasta!³⁴

4LOG444T: Õunapuu³⁵. 4LOG2J4LOG2J: Lisa IV, G, nr.*1.

3LOG4LOG3LOG4LOG+44LOG42D: Üürikene³⁶.

4LOG44444444T4LOG: Isamaa!³⁷

24 Logaöödide värsimööduskeemid vastavalt $\text{xxx}^{\text{xxxxx}}$ ja $\text{xxxx}^{\text{xxxxx}}$.

24a I salmi 2. ja 4. värssi võib tõlgendada ka rõhulibistusega kolmikjambiks. ²⁵ RH - I₄, II₃, IV₁. Logaöödi värsimööduskeem antud juhul: xxx^{xxx} . Teine võimalik värsimöödud tõlgendus: 33J32AMP.

²⁶ Refraänina korduv sõna ööpik võimaldab 2., 4. ja 7. värssi tõlgendada ka spondelliseks (?); sel juhul oleks nimetatud värssides ainult iktused. ²⁷ Logaöödide värsimööduskeemid vastavalt $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ (või $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ või $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$; viimasel juhul osutub värsimööduks hoopis 2D) ja $\text{xxxx}^{\text{xxxx}}$ (võimalik tõlgendus ka 2AN). ²⁸ RH - I₁₂.

²⁹ Logaöödi $\text{xxxx}^{\text{xxxx}}$ võimaldab end tõlgendada ka kui 3D. Refraäni treallitav esivärs võimaldab valju tõlgendusi, millest konteksti arvestades on eelistatav ehk $\text{xxxx}^{\text{xxxx}}$. ³⁰ Mõlemas pentameetri skeem xxxx^{xxx} / xxxx^{xxx} . Esimeses RH - I₃, teises I_{1,4}. ³¹ 2AMP - 2. salm. ^{31a} võimalik ka tõlgendus 3131AMP. ³² Logaöödi xxx^{xxx} võib tõlgendada ka - 2AMP. ³³ RH - II₆, III₇. Logaöödi xxxx^{xxx} võib tõlgendada ka kui 2D. ³⁴ RH - I₄. Logaöödi xxxx^{xxx} võimaldab ka tõlgendust 2D. ³⁵ RH - II₃. Logaöödi $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ võimaldab ka tõlgendust $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ või koguni $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ (?) - tsesuuriga 2D. ³⁶ Värsimöödi muutub perioodiliselt mitte ühe, vaid kahe salmi vältel. Logaöödi skeemid vastavalt $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ (või $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ või $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ - viimasel juhul 2D) ja $\text{xxxx}^{\text{xxxx}}$ (tõlgendatav ka $\text{xxxx}^{\text{xxxx}}$, s.o. 3D).

³⁷ Logaöödi $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ tõlgendatav ka $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$ või $\text{xxx}^{\text{--}}$ / $\text{xxx}^{\text{--}}$, s.o. 2D.

4444LOG: Üht eesti laulu³⁸.

4LOG5555T: Kaugelt koju tulles³⁹.

77LOG: Kaeba, kaeba, keelekene!⁴⁰

RÕHULINE SÜSTEEM

3jambrid: Ja õues on kevade; Kella helin rindus; Ma olen no armukest näinud⁴¹; Mad on no armukest pannud - ; Rakutu.

R ED: Seltsimees.

4444442daktülöid: Teretus /Teid ma teretan, Eestimaa pojad/.

4smfibrahhöid: Härm kukkus kevade kaunil õõl... /Teüklis "Kolm rakva laulu"/.

3rõhkur MA (0-1): Kalmude künkal lõhnus nüüd liigub.../Teüklis "Kolm rakva laulu"/. 3smfibrahhöid: Kaks kuningalast.

4343rõhkur MA (1-2): Tõmme all; Vanemuise riik.^{41a}

4lingur PA (0): Kulõne kuku, kaugelt kuku...⁴²

4lingur MA (0-1): Kas jälle haljendad, Eestimaa...

LUULISTUSE ERI OSAD ERI SÜSTEEMIS

4daktülöid+4D: Ülesse unest!⁴³

224424T (I,II,VI)+2252235T (III) + 222242224224222D (IV) + vā bavārsē (V) + 44443T (VII) +4433544445T (VIII) + 4T (IX): Vesi!⁴⁴

³⁸ 1. värs xxxxxxx võimaldab ka tõlgendust xxxxxxx , seega 3AMP. Ülejäänud värsides üks logaõõd: xxxxxxx .³⁹ Siin logaõõd xx/xx võimaldab ka tõlgendust xxx/xx või $\text{xxx}/\text{xxx} = 2D$.

⁴⁰ Logaõõdid vastavalt $\text{xxxxxx}/\text{xxxx}$ ja $\text{xxxxxxx}/\text{xxxxx}$.

⁴¹ RH - V_4 (anakruus 2 silpi).^{41a} Arvestades seda, et "Vanemuise riik" oli varem tuntud 24-värsilisena, võib värsimõõduks lugeda ka 43434343 rõhkurit.⁴² RH - V_1 .⁴³ Daktülöid I-II, daktül III-IV salm.⁴⁴ RH - VII. 2D võimaldab ka tõlgendust xxxxx (3-LOG).

Lisa II. Lõpetamata lauletuste värsimõõtude indeks ⁴⁵

4T: Isamaast ikka!; K u l d s e l t ä h e l i s a m a a . . . ; S i n d m a t e r e t a n , m o v e i k e . . . ; T a l l i n n a s t a k ö r g e d t o r n i d . . . ; n r . V I I , X I V (2) . 5T: Ära karda, eesti rahva pohl...⁴⁶

2J: nr. XI. 3J: Kui pitkalt õnn meil* tuleb...; Ma naeran ju ja laulan...; Nii valju heal seal õues...; Paar sõnakest ma tunnen... 4J: Kui kallist kivi varja sa...; Kui videvikul vaikus vaub...; Miks tähekesed taeva võlvil...; Mis olid sa siis neile teinud...; Mis sa siis neile teinud olid...; Must tähtis koe ümber õla...; Nii kaua kui veel aud koitvad...; nr. I, IV, V, VI, VIII, XIV (1). 5J: Külloli kaua loomusema nutnud...⁴⁷ 333344J: Tee aru oma põues... 4444 4442 4443 43J: Et silm mul läigib selgeste... 54544444J: nr. XIII.

3AMF: Kas kevade ükskord - .

4444444444T45J+4T: Haljas ilmas kõnnib vaga...⁴⁸ 3J+5T+3J: nr. X. 4D4LOG4D4LOG: Kodumaa õhuke keele pealt puhub...⁴⁹ 5J+5T: nr. IX.

4rõhkur (MA 0-1-2)+434444-MA SR (AN,AMF,D): Kes rüütel julgeb, kes kannupoiss...⁵²

4rõhkur MA (0-1): nr. XII⁵⁰; 42442daktüloid: Kui sa kuuled koskede ulumat...⁵¹

Värsimõõt vaieldav: nr. II; III; XIV(3); XIV (4).

Lisa III. Dubia värsimõõtude indeks

4T: Kõivu varjul kogemata...; nr. XV. Kalevipojavärss: nr. VII, VIII, IX. 5T: nr. III.

3J: nr. VI. 4J: nr. II, IV, V; XVI. 4343J: nr. XIV.

4444444444T45J: Eesti sõpru leitaks ilmas; 8T8LOG8T8LOG8T8LOG: nr. I⁵³.

Rõhuline ED: Hea peremees.

Kalevalavärss: nr. XI, XII, XIII⁵⁴.

Värsimõõt vaieldav: nr. X.

⁴⁵ Defektsed värsid ei anna mitte alati värsimõõtu välja. ⁴⁶ RH - I₃; II₃ - 4T; III₇ - 6T. ⁴⁷ II₈ - 6J. ⁴⁸ 4T - VIII (noolik) salm. ⁴⁹ Logaõõd ~~xxxxxxx~~. ⁵⁰ 17. värss - kolmikrõhkur. ⁵¹ Teisi tõlgendusi: 52552rõhkur, vabavärss. ⁵² Rõhkur - salmid I-V. ⁵³ Logaõõd ~~xxxxxxx/xxxxxxx~~; tegelik luuletuse värsimõõt pigem siiski 4T, mida on kahekordistatud; sellist tõlgendusvõimalust toetab ka riimisüsteem. ⁵⁴ 4. värss ebakorrekne.

Lisa IV. L. Koidula lõpetamata luuletusi ja värsstekste
tema juttudest. Lisandusi teadaolevale koondanud

A. Undla-Põldmäe

Ammendavate uurimuste ja teoreetiliste üldistuste teostatmise eelduseks on kirjaniku kogu loomingu (resp. loomingu-liigi) kättesaadavus. Niisugusele täielikkusele lähenevat materjali Koidula luule osas pakub E. Aaveri koostatud tekstikriitiline väljaanne "Lydia Koidula, Luuletused" (Tallinn, 1969). Peale lõpetatud luuletuste, mis esitatud koos variantidega, on selles ära toodud ka valik lõpetamata luuletustest. Järgnevas on publitseeritud tekstikriitilises väljaandes avaldamata jäetud värsskatkendid, üksiksalvid, viimistluseta visandid, mõnerealistid mõtteväljatused, ka mõni mustandvariant. Koidula luuletusi teiste isikute ärakirjadelt paikneb "Dubias", samuti neid (osalt rahvaluulest laenatud) värsse, mis ilmunud näit. tema "Eesti Postimehe Kalendri" juttudes. Publikatsiooni sihiks on lisa tuua praegu teadaolevale Koidula mõtte-, rütm-, riimi-, sõna- ja kujundite varale.

Siin avaldatud lõpetamata luuletuste ja mustandvariandi alustekstiks on Koidula autograafid Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas (KM KO). Autori kirjaviis - (vana, uus ja üleminekuaja) - on reprodutseeritud muutmatult (välja arvatud w ja pikk s). Kõik need autograafid on pealkirjata, siinseid äratrükke märgistavad rooma numbrid. Üksuste järjestus on enam-vähem kronoloogiline, dateeringud tehtud peamiselt kaudsete andmete alusel (I-V, VII, XIV - asukoht autograafidel; VI, IX - kükiri ja paber; X, XI - märkus, saksakeelse luuletuse pealkiri autograafil; VIII - sisu, Kreutzwaldi külas-käigu järel). Täpsemalt dateeritud on "Saaremaa onupoja" alguse värsstõlge (XII). Teksti loendab araabia number ümar-sulgudes. Lahtine araabia number tekstis viitab algsetele vormidele kommentaaris, kus selguse mõttes on kasutatud kooloni, määratlusi "ees" ja "järel" ning korduvate paranduste puhul ladina tähti. Autori poolt mahatõmmatud ja asendamata jäetud värsid on kommentaarides antud nurksulgudes. Publitseerija lisandused on asetatud kaldsulgedesse.

A. Koidula lõpetamata luuletusi (I-XIV).

KM KO, F 59, M 6:1.

1867

L. 43

- I. Kas sinilille imelikult¹
Mull vasta ilusalt²
Kaks sinisilma sündamasse
Veel vaatvad imelikumalt

Seals.

- II. Kõik õilmed, mis laulude põhjalt
Sull vasto õhkuvad
Ma kinkin neid sulle, mo elul
Arm³, võtad neid?

- (5) Kõik õhkude healed ja häädsed
Mis toovad tervi⁴

Seals.

- III. Kõik minu sündant ja mõtteid⁵,
Ja minu pisaraid
Mis sinust ma nutnud, sul annan;
Kas võtad meid?

L. 44

- IV. Mo laulud /?/ on nago vainulil
Mis kasvab väljas⁶ luhadel
Ei peenra⁷ peene hääredel
Tal õpetust saand kusagil.

- (5) Mu laul on nago

Seals.

- V. Jo hmariku⁸ pehmed tiivad⁹
maailma katmas
Und õõsetunnid ilmal' viivad
Ja aset otsib väsimus

- (5) Kõrg¹⁰ taeva telgil¹¹ tähe silma
(NÄäd
N/häd/soovitamas¹² vaikeset ilma
Ni ellakeste: head õõd!

- Kõrg taeva telgil¹³ teretades¹⁴
(10) NÄäd tähe hiilgvat¹⁵ säddevõõd

- End lautuses veeretades¹⁶
 Sull' tasa hüdvd¹⁷ "head üüdi!"
 Kõik¹⁸ ümber vait - üks tulukene
 Veel vaatab veike¹⁹ aknasta:
 (15) Seal lapsukesi eidekene
 On heidatamas²⁰ magama²¹.
 Jo²² ristis kättil lõpetanud
 Nad õhtu palve vaga tööd,
 Ja kinni katab ema käsi
 (20) Neid ellakeste; "head üüdi!"

1867-1868

L. 77

- VI. Meil voolab põues sügavas²³
 Kõl kõigil rohke allikas,
 Kõl elav²⁴ tulelõkkeke
 Meil pantud kõigil südame
 (5) End²⁵ kahte viisi

L. 107

- VII. Kas²⁶ sa ial, inime -
 Vaenu²⁷ hirmsad vaimud²⁸ - põues²⁹
 (Valunut/t/u valand õues³⁰
 (Su/u/res ilmas üksine?
 (5) Pisaraid, mis keski³¹ näind
 Muu, kui³² heal, mis metsas kohkab³³,
 Kuuse ladvast lähbi ohkab
 Kui ta³⁴ kõnel tuuled känd³⁵;
 Kui sul veel³⁶ siis ülevalt
 (10) Vaga rahu³⁷ kätte antud;

1868

L. 167

- VIII. Üht nutusõna tunnen ma
 Mis pisaraid ja valu täis;
 Kel uulettest ta ial käis
 Se jõuab hädast ütelda.
 (5) "Jää Jumalaga!" kuuled sa³⁸
 Neid sõnu keelelt langevad³⁹,

- Kui⁴⁰ kella helin matavad
 Nad surnud õne - tea sai
 Kas⁴¹ tulelõkkeke palav ka⁴²
 (10) Ta tuleb-tuleb⁴³; vesi külm!
 Ja särab õnnes hiilgav silm -
 "JH Jumalaga" - kuulata!⁴⁴
 Oh⁴⁵ küll on valus võitlend
 Kes esmalt sõnu sünnitas!⁴⁶
 (15) Lõks süda sada türkile⁴⁷
 Ja silmi nuttes kautand
 Ta viimsel tilgal südamest
 Meil jättis sõna järele -
 Ja päranduseks ühtlasi
 (20) Kõik oma valu igavest.

1867-1869

L. 147

- II. Kas oled õhtu aeal õue astund
 Ja vaatand vaikse taeva võlvile?
 Kas⁴⁸ ka tungis - - -⁴⁸
 Kui sügavasse⁴⁹ mere südame⁵⁰ - - -
 (5) Eks põhjatuma sinivõlvist pais/ta/
 Suur' sätendava tšhehulga koor
 Kui^{50a} ehitades tema põues hiilgavad
 Nii elatand - ja igal õõsel noor!
 Siis⁵¹ vaga värin rinnust läbi läinud
 (10) Sull, kui silm end⁵² taeva läigil harjutand
 Ja⁵³ rikkamalt sa ikka tšhe hulka
 Ja rohkemalt end näinud⁵⁴ ilmuvad⁵⁵
 Vaat, põhjatuma sinivõlvist särab⁵⁶
 Sul vaikselt vasto tšhehulga paist!⁵⁷ -
 (15) Sa pitkalt silms harjutama lähäd
 Ja siiski lugeda ei
 * - - -nd?
 - - - /v/õlvile?
 - - - /p/ilvi põue
 (20) - - - e?

* Käsikiri kristatud.

*

tähekoori

lautust?

- - - ne paiste vagaks
rinna tädimust⁵⁸?

- (25) Mida kauemalt sa⁵⁹ silma sihti
Kinnitasid taeva⁶⁰ kindlamaks
Mida kaugemalt sul vaate⁶¹ vältas
Ikka⁶² läks veel⁶³ läige hiilgvamaks
Tähekesi tõusis tähte kõrva,
(30) Hiilgav, särav, sädendaja koor -
Ehtis hiilgas vaikne õõsetaevas
Sinu ees - nii vana, ikka noori!
Tuhat päikesi⁶⁴ kui seemendatud⁶⁵
Säras⁶⁶ põhjatuma sini seest,
(35) Pidiid⁶⁷ kulmu kinni surrutama
Kõige nende iluilme eest -
Ta/as/ sul näitas taeva hiilgav ilu
Põue⁶⁸ vaikset rikkust ilmu'vad:
Kust ka⁶⁹, mida sügavamal tungid
(40) Rikust⁷⁰ seda enam ilmutad.
Ei sull küllalt olnud, teravamalt
Sundsid silma taeval⁷¹ piirama -
Seda veel sul pidi teadustama,
Mis seal tähte pandud varjama?

1868-1869

L. 162

X.

- Seal⁷² päike hiilgas õuel
Kui sa mind⁷³ kaisutand:
Ja muruema põues
Seis⁷⁴ ehtes suve and.
(5) Nüüd tõtab looja läige
Ta/as/ nutul seisad, nurm
Kül⁷⁵ lähemale kõige⁷⁶
So⁷⁷ ilul tõtab surm.
Kui sügisise⁷⁸ vilul'
(10) And raumi talve⁷⁹ kül⁸⁰

* Käskikiri käristatud.

- Kui talvepäive pilul
 Seis leinakandja ilm:
 Kui päike voodi⁸¹ veeris⁸²
 Tõi õset ülesse:
 (15) Et pea und ka põõris:
 Siis mulle, igatsen⁸³!
 Suvest, keda teised kõned sulle
 Silma⁸⁴ ette toonud vaadata;
 Keda kuuldes süda löiget⁸⁵ rõõmu
 (20) Tunnud: sest on kerge lahkuda!
 Aga kui so oma silm ja süda
 Sinu siselikum tundmine
 Suve näinud, keda talve riisub:
 Ei siis⁸⁶ unustust saa ialge!
 (25) Seal esiotsa⁸⁷ võlvil
 Mull' paistis silmi kraks,
 Kui toet'es so põlvil
 Mul⁸⁸ tegid targemaks*

L. 162

2

XI. Maailm, kui ilus,	Tiiv kannab kõrgess, ⁹⁰
Kui ilus sai	Ta laulu healt
Eks pilve pilus	(10) Kus taevalt ⁹¹ tähed
Lind tea ka!	Hilg' vasta sealt
(5) (Ta tiiva tõstab) ⁸⁹	** /K/ui ilus, ilus
(Ja lauluhealt)	/O/led ilm! ⁹²
(Kus	/?/s süda-rindus
	(15) /e/i tea ka.
	/?/a eemal' tõtab ^{***}

- x_{Kus}⁹³ tähte kraks
 Tal, sinu silmad⁹⁴
 Länd nähtavaks!
 (20) Kui ilus oled,

* See salm asetseb käsikirjas I salmi kõrval.

** Käsikiri kärjatatud.

*** Tärnid 16. värsi lõpus ja 17. alguses Koidulalt salmi-
 de kokkuviimise tähisena.

1870. maikuu

L. 145

- XII. Istusin jälle ta/as/ mõtete paelus
 Eie mul pihusse seisma jäi⁹⁵,
 Ikka veel⁹⁶ rõõmsa⁹⁷ healede helin⁹⁸
 Lahkelt⁹⁹ mo rõõmustud kõrva¹⁰⁰ löi
 (5) Tema tuli mo¹⁰¹ meele! Kui kall/iks/¹⁰²
 Sõbraiks meil mõtted kül¹⁰³ maa peal on!¹⁰⁴
 Önsat mälestust ärksele hääda,
 Kül on see ilu ja kül on önn!
 Kui võeraks ma¹⁰⁵ val/l/atu endine
 (10) Nüüd¹⁰⁶ ise endale viimseks saan:
 Kui¹⁰⁷ tunnikaupa siin lausumata istun¹⁰⁸
 Kord kihutes¹⁰⁹ vokit ümber a'an.
 Jah, kõik oleks hea, kui lugu nii¹¹⁰ viibiks,
 Muud takka¹¹¹ ei tuleks, kui kõik seks jaks./
 (15) Nüüd aga teeb armastus söge mind¹¹²/?? *
 Kurvaks¹¹³ et homm/e/ ta/as/ rõõmsaks lääks¹¹⁴
 Säh, nüüd ta vurab. Lõng poolil¹¹⁵
 Ja koonalt tühjendab ühtlase -
 Et kangas korda läheb, seda ma tea/n/
 (20) Kas armastus kordab¹¹⁶, tea üksige.
 Sest kui se tõsi, mis rahvas räägi/b/
 Ja vana sana on tõeks teind:

1878.

L. 34

- XIII. Kas jälle oma püha¹¹⁷ hõlma kõisa
 Mo ümber heidad, Eesti¹¹⁸ pind?
 Kas ema/?/ keele kallist (siidi)sõlma¹¹⁹
 Ta/as/¹²⁰ tunnen sõlmitavat mind?
 (5) Kas¹²¹ tõeste kallist kodokeeled
 Ta/as/ minu ümber lukutad?
 Kas kodohile lauljahäälled
 Mo väsinä¹²² kõrva kukuvad?

* Käsitikiri kirjastatud.

Varia:1867-1868L. 44Sa tõstad¹²³ jalga - lehe varjus*1867-1869L. 107Eks ei ole lehekest
Igal ühel punde peal¹²⁴1869-1878L. 115Kida ma välja põuest kisun,
Tulgu veri ka järele .....Seals.Künnilind, künnilind, mis sa murrad
Südame õnne meelegaB. Mustandvariante (XV-XVI).1866KM KO. F 59. N 3:6. L. 2Keik minno lotust ollen ma pann'd**
Kül. süggavass' hauasse
Jo lapsepõlves ma sisse kann'd
Murreta, rõmust meelt

(5) Siis lotusseta

Hauda¹²⁵ ollen üllesehitanud,
Kõrget hauda¹²⁶Ello kevadel jo¹²⁷ sisse pannud¹²⁸
Rõmust lapsepõlve¹²⁹, lapsemeelt.

(10)

Siis norusspäivi mulla alla matsin,
Ja armastust, kui unnenäggo, ka -
Usk innimeste peale, tedda saatsin
Veel, enne kui ta valmis, järrel ma!

Hauda olled üllesehitanud,

(15) Kõrget hauda elloraddadel¹³⁰;
Varrakultgi rõmo¹³¹ sisse pannud

* Võib kuuluda ka V teksti lõpou.

** Esitrükk "Eesti Postimehe jututuba" 1866, 28. IX, nr. 39,
lk. 156. Pealkiri: "Haud".

- Lapsemeelt ma¹³² ello kevvel¹³³.
 Noruss'päivi mulda siis sa matsid¹³⁴,
 Armastusse õilmed järrel' saatsid¹³⁵ -
- (20) Tük nad tükkilt mahbalangenud¹³⁶
 Ello tulest kangelt rapputud¹³⁷.
 Usko innimestel kasa tonud
 Ellutele sa - kui lillekest¹³⁸.
 Enne veel, kui õied vilja kannud, -
- (25) Unnenäggo leiad hana seest¹³⁹.
 Vaene südda, ei sa tohhi ka
 Lotust pikkemale¹⁴⁰ piddada;
 Seal, kus hauda leidsid teistele¹⁴¹
 Mattad¹⁴² nuttes¹⁴³ tedda vagguse¹⁴⁴!
- (30) Sovimised rindus, ei te' lähhä
 Vanemaks, haud¹⁴⁵ süggav, vaggane¹⁴⁶
 Keik on sisse maetud, - vaikne õ,
 Süggav pime, vimaks õitsete
 Rohkeste¹⁴⁷! ja lapseks jälle lähdä,
- (35) Vannaks lapseks, hing, - siis - rahho nääd¹⁴⁸!

1878

KM KO, F 59, M 6:l, L. 34

XVI.

Siin on üksiksel sooja,
 Sojad siin on südamed
 Siin

C. Juttudes ilmunud Koicula luuletekte¹
 (kõik pealkirjata)

1869

I. "Eesti Postimehe" "Ühtukõned". Jutustuses "Tammiste
 külla "vesketonid"; lk. 126. - Teosed II, 1957, lk. 185.

Leheskuul, laululind!

Mis hüäd sa!

Kuule mind, kuule mind!

Ma hõiskan ka!

¹ Juttudes tsiteeritud teiste autorite (J. Hurt, J. V. Jannsen, F. R. Kreutzwald, muuhulgas "Kalevipojast", jt.) luuletusi siin ei arvestata.

1880

II. "Eesti Postimees", 10. XII, nr. 50, lk. 208-209 (Jututuba), Laastus "Talvine metsasõit". - Teosed II. 1957, lk. 373.

"Jälle mööda elu joona käivad külma kabunad!
Jälle tarretavad soona kuuma elu lahunad!
Ja sa tõttad ja sa ruttad koske ojaks tungima!
Ja sa leinad ja/sa/nutad - Talve vaibal uinud sa...!"

D. Dubia.

a. Teiste isikute üleskirjutisi (kõik pealkirjata).

1866

J. H. Wirkhausi mälestused. KM KO, Koopiad M 245:3, lk. 3.

- I. 1. Ööpik, kui sa võtad hääda, süda lõhkeda ta'ab pööda
Ööpik üüsi, linnuke, tuhat tervid sinule.
2. Jälle kuulen sinu hääle, sinu laulurika keele,
tule, lind, mind õpeta kuidas pean elama.
(5)3. Ööpik, kus on elu ilus? Krooni all, või tamme vilus
pöesastikus, ehk kus sa kallid võtad pesita.¹

1873

KM KO, F 157, M 6:14. A. Reinvald - A. Kallasele 11. I 1912.

- II. "Su linnukene lähab lendu
Ei tea kuhu tõttab ta,
Ehk vahetab ta pruudi pärja
Nüüd kuldse eha pilvega?"²

1873-1876

- III. "Eesti leib null' üksi magus maitsed
Eesti piir mind üksi kindlast kaitsed
Eesti maa oh taga kaeban sind -
Siin ma võeras valdas võeras lindi!"³

¹ Tervikuma Koidula "Kogutud luuletused", 1925, lk. 79.
Pealkiri "Ööpik". Koidula poolt koorigauluks antud luuletusest J. H. Wirkhausi osa üles kirjutatud mälu järgi.

² Reinvaldile saadetud Koidula pulma-kutsekaardi tagaküljelt.

³ Reinvaldile saadetud Koidula foto tagaküljelt.

1880-1884

KM KO, F 157, M 6:3, L. 1. J. Bergmann A. Kaldale 13.XI 1911

- IV. Kui tapuõisi ehteks ikkad,
Siis ole ise kange käänd!⁴

Daatumita

KM KO, F 173, M 54:7, L.1. Üles kirjutanud dr. E. Jannsen⁵.

- V. Kes sinule on käsku and,
Ja sind maailma toitjaks pand'?
Mis kasu saadab sul maailm
Ja nukker meel ja kade silm.

- (5) Tee tšööd ja palu Jumalat,
Kõik mure jäta temale!
Ta mure aitab üksine.

b. Juttudes ilmunud luuletekste (kõik pealkirjeta).

1864

"Besti Postimehe juttotubba", nr. 45. Proosapaljas "Ahv-
rika livamerri ehk Sahara kõrb", lk. 179.

- VI. On pessad lindudel
Ja augud rebbastel;
On maead im'mestel
Ja laudad lojustel, -

- (5) Siis hauad - Judidel.

/G. G. Byroni j./

1869

"Besti Postimehe" Öhtukõned". Jutustuses "Tammistu kül-
la "vesketonidid"", lk. 111. - Teosed II, 1957, lk. 173.

- VII. "Kes seal lendul lustiteeda,

Sala suise sammudella
Kivi kaudu kõndimaie,
Lepikussa luusimaie,

- (5) Mõõda metsi, mägesida
Rõõmurada rändamaie?

Peiu noori, poisikene,
Sala sõna so/o/bitaja,
Ella õnne ilmutaja,

- (10) Kõrge kannusta kandaja:

⁴ J. Bergmannile meelde jäänud lõpuread temale Koidula poolt saadetud 3-salmilisest luuletusest.

⁵ Eugen Jannseni andmel olevat Koidula avaldamate luuletus. Tegelikult J.V. Jannseni luuletuse "Murreta süda" ("Besti Lau-
lik", 1865, lk. 83-85) kahest salmist kontamineeritud ja tei-
sele isikule kohandatud variant.

See'ep see lendul lustiteeda,
Kivi kaudu - -"

1870

"Esti Postimehe Kalender" 1871. a. peale. Tartu, 1870,
lk. 160. Jutustuses "Iimatra kose suus":

VIII. "Sõua kangel', sala surma,
"Võta valget, pea puna,
"Jäta mo veri elusse!"

Seals.

IX. Nõkaneitsid, vesivaimud,
Viha veri, mõru magu,
Kõllap kaunimat leiateg!"

Seals. lk. 162

X. "Hüva kasvab kahelta poolta,
Ei ta ühenda ühelta poolta -"

1871

"Esti Postimehe Kalender" 1872. a. peale. Tartu, 1871,
lk. 144. Jutustuses "Iimatra kose suus" (järg):

II. Ennäh, hõitsa! Kellad kuulda!
Mina kuulsin kosja hõõle,
Kuulsin kuljuste kõlina,
Peio piitsa plaksumise!

Seals. lk. 154*

XII. "Ehi, neido! Eks Sa jõua?
"Sõna,⁶ neido! Saaks minema!
"Ehi meie meeste kaasa,
"Jõua meie saea kaasa,
(5) "Valmista vanema kaasa!
"Jo kipub küü hobune,
"Või⁷ täkku vaevab pähda,
"Heinasõuja rapelakse,
"Kaerasõuja kargeleksa."

Seals. lk. 155*

XIII. "Peiukene, poisikene!
"Annid aega kasvadela,
"Anna aega ehtidela!
"Ei ole õde hooletamussa;
(5) "Võera kähpad kohmitavad."

⁶ Sõua (?) ⁷ Või (?)

*Pulmalaulude ("Vana Kannel" II, 1886; "Esti rahvalaulud" III:2, 1976) ja Seime meiu laulu (H. Neus, "Ehstnische Volkslieder" I, 1850; "Esti rahvalaulud" II, 1932) lähedased (võimalik ka, et Koidula kuulud või kontamineeritud) variandid.

Seals. lk. 159

Lühijutus "Kosja-põll"

XIV. "Põll ripub õues ukse peal,

Mis ema senna pann'd

Mull süda raske rinna all,

Ei ole himustand."

(5) "Mo vaene Niklas müüda lããb -

oh, et ma tohiksin!

Mis teha, vali ema nããb,

Kui vãlja lããksin."

"Seal rikkas Mihkel tulemas -

(10) Mo ema kães on 'nuut,

Ehk süda mul kãll lõhkeb sees,

- Nüüd olen Mihkli pruuti!" -

1878

"Eesti Postimehe Kalender" 1879. a. peale, lk. 101. Jutus:

L. K. "Kannusjala pere":

XV. Vahtimas ja varitsemas,

Seljasooni sirutamas?

1880

"Eesti Postimees", 21. V, nr. 21, lk. 1. M. Laastus "Kevadine looduse ärkamine":

XVI. Oh Isa Looja kõrges taevas,

Kes sa niisama vette laenes,

Kui laantes legendikus oled,

Las' mind ka nõnda puhtaks saada,

(5) Kui sinu loodus - ja seks jääda!

Kommentaare. I. 1 imelikuld 2: Mull murult vasta vaatamas
II. 3 ees: Oh 4 järel: Ma pidin korra kaebe / kuu paistis
Ülevelt / Ja korra nããgi. III. 5 järel: (a) Mind (b) Ja
veelgi enn/?// Mis ala nõudvad sind? IV. 6 väljal 7 järel:
ããrel V. 8 pããvav /?/ 9 järel: End katvat? 10 ette kirjuta-
tud: Kõrg 11 Tähetelgil 12 teretamas 13: Kuid taevatelgilt
14 teretamas 15 hiilgavat 16: End lããbi lautuse veeretama 17:
(a) Ja kuuldatasa (b) sull tasa kuulda 18 ees: Üks tule /?/
19 veikse 20 uinutamas 21 järel: Ni ellakeste ristis kãssil

voddi sõrval / Lask "issameie" paluda / Nad "issameie" koge-
 lenud 7 22 Nüüd VI. 23: Kõl voolab kõigil sügaval 24 ees: ta
 25: Ja siis VII. 26 Kui 27 Põues 28 okkad 29 järel: (a) Ju-
 malast ja (b) Maal ja taevas üksine 7 30: (a) Ainuüks seisid
 õuel (b) valunutul seisid õues 30 järel: (a) Teistest (b)
 Üksi seistes nutsid (c) verehigi nutsid/ (a) Teiste keskel
 (b) Puie keskel / Pisaraid, mis (a) metsa kohin (b) Keegi
 muu / Näinud, kõrge kuu / Näind, kui metsa püha kohin - 7
 31: muu ei 32 järel: (a) kuuse vaiksed vaimud (b) puie lehe
 läige 33 järel: Tõsiduse kohin ka 7 34 neil 35 järel: Ja kui
 siis ei valu (a) parandanud (b) rahule nuttu / Vaikne rahu
 veel su valu / (a) Oh (b) Siis sa ära hüüa / Pöörnud rindus
 kaebamised 7 36 järel: ei rahu 37: (a) Siis ei (b) Vaga rahu
 VIII. 38 (a) surnohelin (b) surnoheal 38 järel: Mis matab
 õnne hauda 7 39 kõlavad 40: (a) Nad (b) Kui surn // 41: Kõl
 palav 42 järel: (a) Kõlm (b) Tal leiti siiski 7 43 (a) Oh (b)
 Veel suretas tend 44 hüütakse! 45 ees: Kes kõige esmalt 7 46
 järel: (a) Ta veretilgail kirjutas (b) Tal silm / Neid välja
 oma südamest / Kõik temma / Ta südamest, kus ialge / Ei ennem
 õitsend / Tal lõhkend sēda / Silm nutuga tal pimestas / Ja
 elu ilu kadunud 7 47 lõhkes 48 järel: (a) olid sügav kõrge
 (b) olid vaatand (c) sätendava hulgal 49: vaatnud nagu 50
 p/õhja/ 50^a Kas 51 Kui kōis kõl 52: õpind taeva läigil end
 53 ees: Kui ikka sa 54 järel: il // 55 järel:

Ja kõik need ilmad, kõik see hiilgab

Eks tungind vaga värin rinnust läbi,

Kui taeva läigil harjutatud silm

Sull (a) ilu ikka (b) rikkemalt /ja/ sanud ilmutama ilu

Ja rohkemalt 7

56 hiilgab 57 järel: (a) Kas (b) Nad uhkelt taevapõue ehita-
 vad / Sull siiski tutvad, / Kuis jõuaks 7 58 järel: //?/ha
 langes silmadest (a)/s/iis sa pidid (b) pidid siis kõl üles-
 poole tõstma / Säravamaks silma sundima - / sügavamass' pidi
 ulatama, /Kaugemale sihti kandama //?/a kas ta üle tõe piiri
 //U/latas, kunn' (a) päike valitseb (b) päikse piirini / Ikka
 (a) uue (b) uusi tõevalgust hiilgas / Uusi iluilmasi./ See-
 mendatud (a) oli päik (b) oli seal 7 59: pikemalt sul 60: tõe-
 tis taevale 61 vaates 62 Seda 63 tal enam 64 Iluilmast

65 järel: Paistis mullaliku silmi sealt 66 Hiilgas 67 järel: Koige eest neid kinni surr/?/ kulmu 68 ees: Oma 69 Kuhu 70 ees: Seda 71 taevast X. 72 järel: hiilgas õues (a) /p?/ ilu (b) päike 73 järel: et 74 Meil 75: Ja kaugelt pea 76 järel: Ma näen tõtab 77 järel: lillev /?/ 78 sügisine 79 talvele 80 järel: Kui riisus'id ilul'/ (a) Riis' (b) Siis eesab (c) Kui tuisu 81 vette 82 järel: Mu päike 83 ees: ohk/an/ 84 Teinud 85 kerget 86 Seda 87: sinu sil/m ?/ 88 Ma tar xxx XI. 89: lendab lauldes 89 järel: Kus taeva võlv 90 kaugele 91: tähtis taevald 92 järel: Eks tea taevane 93 ees:

Maailm maailm, kui ilus

(a) Kuida (b) Kui kaunis oled sa
Kül linnukesed ka

Sest teadvad /?/ pilve pilgu

94 silmast XII. 95 jäänd 96 ta 97: rõõmsa õnnistud 98 järel: Õnnistud healede kõlin lõi / Magusa 99: [(a) Ma (b) Ma] 100: kõrvade (a) külge (b) lähkel lõi 101 mol 102 armsa/ks/ 102 järel: Kui kalliks sõbraiks (a) meil (b) mõte meil 103 siin 104 järel:

Õnsat mälestust tagasi tuua

Kus meil kasvab veel suurem õn?

105 ma endale o/n?/ 106 Sain 107: (a) Kurb (b) Vait istun ma 108 järel: paigal 109: Siis kurbalt 110 Seks 111: Kui muud 112: Kord mind (a) täna ei (b) korra ei 113: (a) Kurva(b) Rõõmsaks, et homme 114 ees: kurvaks 115 koonalt 116 nihkub /?/ XIII. 117: minu ümber 118 ees: Sa heidad, püha 119: jälle hõbesõlmsa kodokeeale 120: Ma ... sõlmitavad 121 järel: need sinu 122 vässisid XIV. 123 pöösad 124 otsas 125 ees: üht 126 järel: lapse 127: Lapse põlves 128 ollen pannud 129: murreta mo 130: elloteedel ma 131: mo rõmüst lap /?/ juba 132: Rõmüst lapsepõlve 133 järel: Päike tõusis kõrgemale - mä/ Norussõilmed matsin hauda ma 134: ma matsin 135 saatsin 136: mahhalangesid 137 rohnutud 137 järel: Ja kui unnenäggo, sa/ Lotus, hauda piddid / Pühha usk, et unnenäggo sa / Piddid hauda (a) sa (b) ka siis varra / langema! 138: ta surri ka 139: Silmavega vaikselt sa 140 kauem jõua 141: teistel haud rahhopaik on 142 Matta 143 matta 144 järel: Silmad, vet:siis küllalt saite nähha, / Kui te lotust vaikselt matsite 145: ja haud on 146 järel: Hauda, hauda keik / Keik teil /?/u sees ja nüüd (a) ka (b) ni pimme (c) pime, vaikne, süggav/ (a) Pimme (b) Pime õ se ümber (a) vallitseb (b) õitseb nüüd. / Hing ja lapsemängi 147: (a) Rahhuga (b) ees: Rahhuga 148: saad

МАТЕРИАЛЫ К МЕТРИЧЕСКОМУ СПРАВОЧНИКУ

Л. КОЙДУЛЫ

Я. Пыльдмяэ

Резюме

Статья состоит из введения, панхронического и диахронического описания метрического репертуара Л. Койдулы, 4 таблиц и приложений. Приложение № 1 содержит метрический индекс законченных, № 2 незаконченных произведений, № 3 стихотворений *dubia*. В приложении № 4, составленном А. Ундла-Пыльдмяэ, публикуются произведения и отрывки стихотворений, не вошедшие в академическое издание произведений Л. Койдулы.

Метрический репертуар Л. Койдулы — типический для эстонской поэзии II половины XIX в., с преобладанием хорея. Поэтесса полностью овладела только двумя силлабо-тоническими метрами — ямбом и хореем; дактиль и амфибрахий, встречающиеся в основном в полиметрических композициях, часто оказываются амбивалентными и допускают логаздическую переинтерпретацию. Аналогичным образом амбивалентны ее логазды, допускающие в свою очередь амфибрахическую или дактилическую интерпретацию. Редкие примеры несиллабо-тоники относятся в основном к началу Тартуского периода. Общее развитие метрики Л. Койдулы направилось от весьма уравновешенной техники первого сборника ("Полевые цветы") через попытки введения более свободного стиха во втором ("Соловей с берегов Эмайыги") к стабилизации и единообразию в последующем творчестве (в особенности в стихах крошадского периода).